

Bir Sürgün Entelektüeli: Refik Halid Karay'ın Eserlerine Yansıyan Toplum

*Nesrin AKINCI ÇÖTOK

ÖZET

Türk Edebiyatındaki eserleri, siyasete olan ilgisi, sürgünlüğü ve muhalflığı ile tanınan Refik Halid Karay, Türk dilini en iyi kullanmış yazarlar arasında gösterilmektedir. Karay'ın yaşadığı tarihsel sürecin edebi metinleri üzerindeki yansımalarının didaktik bir kaygı gözetmediği ve realist bir çerçeveden aktarıldığı söylenebilir. Karay, bir sürgün entelektüeli olarak yerli meseleleri ve Anadolu insanının yaşam tarzını hikayeletmiştir. Hikâyelerinde sosyal problemler, memurların tembelliği, kurnaz insanlar, harp zenginleri, sosyal adetler, gelenekler, yalnızlık ve gurbet teması yer almaktadır. Eserlerinde toplumsal yapı sosyal çözülme ile bozuk düzen şeklinde kendini gösterirken eski devir ve yeni devir karşılaştırmalarına da sık rastlanır. Türk toplumunun geçirdiği *değişim* temasını işlediği eserlerinde Türk toplumundaki Batılılaşmanın etkisini eleştirir ve öz değerlerin kaybolduğundan yakınır. Bu yakınma Karay'ın daha sahici olduğunu hissettiği geçmişe dair özlemini içinde barındırmaktadır. Eserlerine yansıyan toplumsal dinamikler; bürokrasi eleştirisi toplumsal hareketlilik, batılılaşma, gurbet, Osmanlı sosyal hayatı, kadın ve erkek rolleri başlıkları altında ele alınmıştır. Bürokrasi eleştirisi içinde Anadolu'daki iş yapmayan, tembel, devleti temsil eden bürokratlardan bahsedilir. Eserlerinde aktardığı sosyal hareketlilik ise batılılaşma ve harp zenginliği bağlamında eleştirilmektedir. Karay, Meşrutiyet döneminin de topluma kültürel yozlaşma getirdiğini öte yandan kendisinin kültürel değerlerin korunduğu bir yeniliğe açık olduğunu ifade etmektedir. Bu değişim içinde kadın ve erkek rolleri bağlamında, hikâyelerindeki erkek egemen toplumsal yapının içinde özel alan aktörü olan kadın, romanlarda kamusal alanın da aktörü haline gelmiştir. Çünkü Türk toplumu Batı etkisiyle şekillenmektedir ve bu Karay'a göre hiç de hoş değildir.

Anahtar sözcükler: Sürgün edebiyatı, Refik Halid Karay, Sosyal yapı

An Exiled Intellectual: The Society Reflects on the Works of Refik Halid Karay

ABSTRACT

Refik Halid Karay, who is known for his works in Turkish literature, for his exile and opposition, is seen as one of the best writers that are competent in Turkish language. It can be said that reflections of the historical period he lived in on his literary works do not show a didactical tone and his works are written in a realistic style. Karay, as an exiled intellectual, made his stories out of local problems and of life style of the Anatolian people. In his stories appear social problems, laziness of officials, crafty persons, war profiteers, social conventions, traditions, loneliness and homesickness. On the one hand, in his works the social structure shows itself as a social disintegration and a corrupted system, on the other, one confronts in them with a comparison of the old and the new. In his works which he deals

* Sakarya Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Yrd. Doç. Dr , .nakinci@sakarya.edu.tr

with the transformation of Turkish Society he criticizes the effect of westernization and complains of the disappearing of specific values. This complaint goes with a longing for the past, the past which he sees more genuine than now. Social dynamics reflected on his works are generally taken under the titles of criticism of bureaucracy, social mobility, westernization, homesickness, Ottoman social life and gender roles. About his criticism of bureaucracy it is referred to lazy Anatolian bureaucrats that represent the State. And the social mobility seen in his works is criticized in terms of westernization and war profiteering. Karay also states that the Constitutional Period caused to a cultural corruption and that he is open to a renewal where cultural values are preserved. Within this transformation, woman, in his stories, as the private space agent in a patriarchal social structure becomes in the novels the agent of the public space. Because Turkish society reshapes by the effects of westernization and for him this is not nice at all.

Key Words: Exile Literature, Refik Halid Karay, Social structure

GİRİŞ

Şüphesiz edebiyatın, içinde bulunduğu toplumun dinamiklerinden ve toplumsal yapının ruhundan bağımsız olması beklenemez. “Her insan çağının insanıdır” bağlamından hareketle Refik Halit Karay’ın hikâyelerinin incelendiği bu makalede onun eserleri üzerinden yaşadığı dönemi anlama yoluna gidilmektedir.

Karay, maliye baş veznedarı Mevlevi tarikatının tanınmış siması olan bir babaya sahip olarak 1888 yılında İstanbul Beylerbeyi’nde doğmuştur. Hukuk mektebinde okurken Maliye Nezareti Merkeziye (Merkezdeki Daireler) kaleminde kâtip olarak çalışmıştır. Refik Halid, hukuk ikinci sınıftayken II. Meşrutiyet ilan edilmiş ve kendisi de okulu bırakmış ve gazeteciliğe başlamıştır. 21 yaşında Servet-i Fünun, Tercüman-ı Hikakat gazetesinde makaleleri ve baş makaleleri yayımlanmıştır. Özellikler mizahi yazılar yazmış ve bu yazılar çok tutulmuştur (Aktaş, 2004: 23). Dolayısıyla Refik Halid Karay o dönemin mizahçı yönü ile ön plana çıkan bir yazarı olmuştur.

Karay’ın eserleri incelendiğinde yaşadığı dönemin bir tarihsel süreç çerçevesinde okuyucuya aktarıldığı görülmektedir. Karay, yaşadığı tarihsel sürecin aktarımını yaparken didaktik bir kaygı taşımamış, doğup büyüdüğü şehirde tanıdığı, ilişki kurduğu insanları anlatmış, yaşadığı Osmanlı’dan Türkiye Cumhuriyeti’ne geçiş döneminin portresini çizmiştir. Dolayısıyla eserlerinde, Türk toplumunun geçirdiği evreler, sosyokültürel ve sosyoekonomik yapının da ana hatları görülmektedir. Muhafız bir yazar olarak nitelendirilen Karay’ın yaşamı oldukça hareketlidir. Anadolu ve yurtdışı sürgünlük yıllarında edindiği deneyimleri ve gözlemleri eserlerine aktarmıştır. Hatta yurt dışında geçirdiği sürgün yıllarında, bulunduğu yerlerde yaşayan Türklerin yaşamları, özelemleri ve gurbet acıları da eserlerinde yer alır.

Çalışmada, öncelikle Karay’ın eserlerinin anlaşılabilirliği açısından yaşamından kısaca bahsedilmiş, en çok tanınan eserlerinin “Memleket Hikâyeleri” ve “Gurbet Hikâyeleri” olması nedeniyle öncelikle bu hikâyeler odak noktası alınarak Karay’ın eserlerine yansıyan toplum çözümlenmeye çalışılmıştır. Çözümlemede, romanlarındaki Türk toplumunun geçirdiği *değişim* teması ön planda tutulmuştur. Çünkü Karay’ın yaşadığı dönem Osmanlı’nın son yılları ve Türkiye

Cumhuriyetinin kuruluş yıllarıdır. Bu bağlamda döneminin Karay'ı ve eserleri ortaya konmuş, sürgünlük yıllarından bahsedilmiş ve eserleri üzerinden Türk toplumunun belli başlı dinamikleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla çalışmada Karay'ın eserlerinde hissedilen tecrübeleri ve gözlemlerinin yaşadığı dönemle ilişkisi değerlendirilerek, Karay'ın eserlerine yansıyan toplum, onun topluma bakış açısı ve bunu nasıl hikâyeleştirdiği üzerinde durulmuştur.

1.Döneminin Karay'ı ve Eserleri

Karay Osmanlı sarayına yakın ve varlıklı bir aileden gelmekteydi. Çocukluğundan itibaren son derece şık giyimi ve lüksten hoşlanan özelliği ile bilinen Karay'ın gezmeyi, dolaşmayı, yemeyi, eğlenmeyi, hayatın nimetlerinden zevk almayı seven biri olduğu vurgulanmaktadır. Haldun Taner'in nitelendirmesiyle '*hedonist*'; fakat o ölçüde de '*kirpi*', yani *heccav*, yani *mizahçı*'dır (Mert, 2000:60). Benzer şekilde gazeteci Ruşen Eşref'in, Karay'dan şöyle bahsettiği aktarılır:

“Her gün elbise ve potin değiştiren, akşamları ya Lebon'da ya da İsketin Palas'ta bir Dubone şarabı içtikten sonra Tokatlıyan'da birasıyla ve bifteğiyle yemek yiyen Refik Halid'in beyzade olarak yaşamaya hevesli olduğu parasız edebiyat ve sanat heveskarlarından ziyade, şık Tokatlıyan adamlarını tercih ettiği...” (Ünaydın, 2002:163).

Karay, babasının zoruyla gittiği hukuk mektebini bırakır ve 1922 yılında İstanbul'da haftada iki gün yayımlanmış daha sonra 1948-1949'da yeniden çıkarılmış siyasi mizah dergisi. “*Aydede*” ve birçok farklı dergilerde kimi zaman, *kirpi* imzasıyla kimi zaman ise isimsiz birçok yazılar yazmaya başlar. Özellikle de “*Kalem*” mecmuasına yazdığı mizahi yazılar onun tüm hayatında büyük rol oynayan zeki ve kuvvetli muhalefet ruhunu başlatır (Karaer, 1998:36). O dönemde edebiyat heveslisi gençlere yol göstermek amacıyla Fecr-i Ati Edebi topluluğu kurulmuştur. Bu topluluk içinde Karay ile Yakup Kadri ile sıkı bir dostluk içine girmişlerdir. Karay'ın *kirpi* imzasıyla sert muhalefetini ortaya koyduğu bu dönemde İttihat ve Terakki Fırkası bir darbeyle iktidara gelmiş ve Cemal Paşa tarafından hazırlanan sürgünler listesine Karay'da eklenmiştir. Çünkü yazıları mizahi ağırlıklı muhalif yazılardır. Yazılardan dolayı ilk olarak Karay, Sinop'a, oradan Çorum'a, oradan Ankara'ya, oradan da Bilecik'e sürülmüştür 1918 Mondros Mütarekesini izleyen günlerde Refik Halid, Hürriyet ve İtilaf fırkasına katılarak bu fırkayı savunan yazılar yazmaya başlamıştır. Karay'ın yüzellilikler¹ listesine dahil

¹ Milli Mücadele döneminde İtilaf Devletleri ve İstanbul Hükümeti yanlısı, çok farklı meslek gruplarından geniş bir zümrede, Lozan Barış Konferansı sırasında müzakere edilen ve Barış Antlaşması sonucunda genel bir Af Kanunu kapsamı dışında tutularak tespit edilmesi kararlaştırılan 150 kişilik liste içerisinde yer alanlar “Yüzellilikler” olarak adlandırılmışlardır. Bağımsızlık Savaşı sırasında hareketi desteklemeyenlerden oluşmuştur. Bunlardan bir kısmı gezici İstiklal Mahkemelerinde yargılanmış ve cezaları hemen uygulanmıştır. Bir kısmı ise hareketlerini Cumhuriyet ilan edildikten sonra da sürdürmüşlerdir. Büyük Millet Meclisinin 1.6.1924 tarihinde aldığı bir kararla sayıları 150'yi bulan bu kişilerin yurt dışına çıkarılmaları kabul edilmiştir. Yüzellilikler; padişahın yakınları, Kuvayi İnzibatiye'ye dâhil olanlar, Sevr Antlaşması'nı imzalayanlar, Çerkez Ethem'in isyanına katılanlar, Kurtuluş Savaşının aleyhinde yazı yazan gazeteciler, polisler, mülki ve askeri liderler ve çeşitli meslek gruplarından meydana gelir. Ancak daha sonra çıkarılan bir kanunla bunların

edilmesi de bu dönemde gerçekleşmiştir. Çünkü Karay, milli mücadeleye karşı olumsuz bir tavır takınmıştır. Bu durum üzerine Karay (1922) vapurla Beyrut'a gitmek zorunda kalmıştır (Aktaş, 2004:43). Karay; gazeteci, edebiyatçı kimliği üzerinden eleştirel bakış açısıyla o dönem adına kendini zor duruma sokacak tarzda yazılar yayınlamıştır. Hürriyet-i İtilaf partisine destek oluşu ve o dönemde güçlü olan İttihat ve Terakki Partisine olan muhalifliği sürgün edilmesi durumunu beraberinde getirmiştir. Kendisi de hiciv yazıları ve üslubu nedeniyle sürgün edildiğini bilir. Fakat eserleri incelendiğinde yurduna sadakat hissettiği ağırlıklı olarak vurgulanmaktadır. Anılarını yazdığı Minelbab- İlelmihrap'ta da bir büyük devlet adamından (adını saklar) işittiğini söylediği sözün onu çok memnun ettiğini söyler.

"Refik Halid orada Türk kültürüne daima hizmet etti!" (Karay, 1964:27)

Öte yandan Karay, yurt dışında iken Türkiye lehine yazılar yazmıştır ve bu durum Atatürk başta olmak üzere o dönemdeki siyasilerin hoşuna gitmiştir. Bunun üzerine Cumhuriyetin 10. yıldönümünde birkaç kişi ile birlikte affedilmesi kararlaştırılır. Karay, Halep'te iken Temmuz 1938'de Atatürk'ün girişimleriyle çıkan af kanunundan yararlanarak geri döner. Karay, yurda döndükten sonra "Tan" gazetesinde yazı yazmaya devam eder. Artık siyasetle ilgilenmeyi bırakmıştır (Aktaş, 2004:54). Yurda döndükten sonra ilgisini edebiyata verir ve bu dönemde yoğun olarak eserlerini yayımlar. Karay 18 Temmuz 1965 yılında vefat eder.

Karay'ın eserleri dönemine göre incelendiğinde; Anadolu'daki ilk sürgün yılları, yurtdışındaki sürgün yılları ve yurda döndükten sonra olarak yazdığı yazılar olarak kategorize edilebilir. Yazdığı türler olarak hikâyeler, roman, mizah ve hiciv yazıları, hatırat ve kronikler sıralanabilir. Karay'ın hikâye ve romanları dışında mizah ve hiciv türünde tiyatroları da söz konusudur. Bu tiyatrolarından 'Deli' adlı eseri dönemde oldukça ilgi çekmiştir. Bu eser Yakup Kadri'nin ifadesiyle Karay'ın yurda dönmesine sebep olması itibarıyla ayrı bir önem taşır. Atatürk, Yakup Kadri'nin bulunduğu bir akşam yemeği sonrası Refik Halid'in Deli tiyatrosundan bahseder ve bu eseri çok beğendiğini dile getirir. Karay'ın yirmi yıllık bir akıl hastasının şuuru yerine gelip kendini baştanbaşa değişmiş bir Türkiye içinde bulunca tekrar dirilişini gösteren tiyatro piyesi olduğunu sözlerine ekler. Atatürk bu eseri okuduktan sonra Şükrü Kaya'ya; "ne yaparsak yapalım, onun bir an evvel memlekete dönmesinin çaresine bakalım" der. Bu eserle Karay, muhayyel bir tipin çevresinde Türk sosyal yaşamındaki 20 yıllık bir değişimi aktarır (Aktaş, 2004:380). Bu değişim çerçevesinde deli tipini hicveder. Zaten daha önce de bahsedildiği gibi Karay'ın mizahi yönü birçok eserinde ön plandadır. Mizahi yönün en az olduğu hikâyelerinin bulunduğu kitap, Gurbet Hikâyeleridir.

suçları bağışlanmış, Padişah ve ailesi dışındakilerin yurda dönmeleri sağlanmıştır. Haziran 1938'de yüzelliklerin yurda girmelerini engelleyen yasa kaldırılmıştır. Refik Halid, geri dönen muhaliflerden biridir. (Uykucu,1973'den aktaran,Yümlü,2010:335)

2. Karay'ın Eserlerinde Toplum

Karay'ın en çok tutulan hikâye kitabı “Memleket Hikâyeleri” en çok tutulan romanı ise Nilgün' adlı eseri olmuştur. Memleket hikâyeleri 18 hikâyeden oluşan, Karay'ın Anadolu'yu gerçekçi ve yalın olarak aktardığı hikâyelerdir. Bir diğer hikâye kitabı ise 1940'ta yazdığı Gurbet Hikâyeleridir. Gurbet hikâyelerinde ise vatan özleminin ağırlıklı olduğu duygusal betimlemeler yer almaktadır. Bu hikâyeler Karay'ın sürgün esnasında yazdığı hikâyelerdir.

Memleket hikâyeleri, Karay'ın Anadolu'yu tasvir ederek toplumsal yaşamı aktardığı çoğu İstanbul'un kenar semtlerinde, Anadolu'daki kasaba ve köylerde geçen hikâyelerdir. Karay'ın bu hikâyelerde en çok üzerinde durduğu kahramanlar görevli bürokratlardır. Bürokratlar kötü çevre koşullarında mevcut bozukluklara ve ağır bürokrasi şartlarına karşı bir şeyler yapmaya çalışsalar da ortamın geri kalmışlığı onları sindirir ve iş yapmaz durumdadırlar. Hikâyelerde Anadolu insanının meziyetlerini, zaafalarını, hatalarını, gülünç durumlarını, acınacak hallerini yansıtır. Dikkatli ve ayrıntıları iyi saptayabilen yapısı ile Karay, olayları ve kişileri en ince ayrıntısına kadar takip eder. Hikâyelerini betimlemede ustalığı nedeniyle kendisine “ressam- muharrir” diyenler olmuştur. Hikâyelerinde orta sınıfın insanların maddi menfaat endişelerini, hissi zaafalarını, ruhi yapılarını ve düşüncelerini ortaya koymuştur (Yardım, 2002:34). Gözlemlerinden sadece roman ve hikâyelerinde değil, anılarında da bahseder. ‘Bir Ömür Boyunca’ da bu anılar incelendiğinde hikâyelerinin esin kaynakları ortaya çıkar.

“Anadolu sürgünlüklerimde diyar diyar gezer, kasaba kasaba yerleşip yine yollara revan olurken tabiatıyla vali, mutasarrıf, kaymakam ve nahiye müdürü unvanlarını taşıyan bir hayli insanla da tanışmıştım” (Karay,1996:39).

Karay, eserlerinde Anadolu insanın özelliklerini ve toplumsal yaşamını tasvir ettiği gibi Anadolu'nun mekânsal güzelliğinden de sık sık bahsetmektedir. Hikâyelerin çoğunda Anadolu doğası betimlenir doğal ve kendi haline bırakılmış çıplaklığından bahsedilir. Realizm akımının tam da etkilerini gösterdiği ve mekân tasvirlerine ağırlık verdiği “Şeftali Bahçeleri” adlı hikâyesinde, mekânın insan üzerinde nasıl etkili olduğu sorusunun cevabını vermiştir (Ay, 2014:22). *Şeftali Bahçeleri*'nde bu duruma örnek bir pasaj şöyledir:

“Irmağa giden yol, kasabadan kurtulunca, göz alabildiğine uzanan sayısız şeftali bahçeleri arasından geçirdi. Haziran içinde bile taşkın dere ayaklarının çamurlu, ıslak tuttuğu bu gölgeli yerlerde otlar bütün bir yaz mevsimi yeniden yeniye sürer, kızgın güneş, ağaçların tepelerinde meyveler pişirirken, rutubetli toprakta birbiri arkasına yoncalar fişkirir, çayırlar kabarırdı. Suların serinliği, taze ot kokusu, gölgelik ve bereket içinde bahar, bu bahçelerde ta kışa kadar uzanıp giderdi...” (Karay, 2011:38)

Hikâyede kasabanın doğal güzelliği yanında kasaba sakinlerinin işsizliği (tembel anlamıyla kullanılmış) çarpıcı şekilde betimlenir. Tembeller özellikle de yükselme umutları olmayan, ömürlerini

zevklerine adanmış sazla sözle geçiren hükümet memurlarıdır. Aynı hikayede Karay, memlekete hizmet etmek aşkıyla kasabaya yeni gelen yazı işleri müdürü Agâh Bey'i anlatır. Agâh bey başta güçlü bir motivasyonla gelir fakat çok geçmeden ortamın rehavetine karşı koyamaz ve o da oradaki tembel memurlara dönüşür. Ve o da diğerleri gibi Şeftali Bahçelerinin akşamcılığına karışır:

”Agah şimdi hemen her eğlentiye gidiyordu. Yavaş yavaş alışkanlıklarını değiştirmişti, şimdi rakısız yapamıyor gözü önünde toprak bir imbikten halis cibre çektiyordu. Kadınsız da duramamıştı, sık sık arka kapıdan eve ziyaretçiler girerdi.”(Karay, 2011:46)

Karay'a göre hükümetin bu aylak memurlarının durumu bulaşıcıdır. Hatta Karay, hikâyesini Agâh Bey'in “gel keyfim gel” lafıyla bitirir. Memurların başlıca özellikleri tembel ve eğlenceye düşkün olmalarıdır: Bu hikâye ile Karay, Anadolu'daki hükümet memurlarının içinde buldukları ortamı ve onların yaşam tarzlarını betimlemeye çalışır. Bu ortamda farklılık kabullenilemez, her yeni gelen ne olursa olsun ortama ayak uydurmak zorunda bırakılır. Anadolu, yaşamın çoğu yönlerinde geri kalmıştır, buralarda devlet memurluğu adına gelenler de bu geri kalmışlığı değiştirememektedir.

“Her gün bir düğün neşesiyle çalkalanan bu şehirde yeni Tahrirat müdürü sıkıntudan boğuluyordu. Evvela işiyle uğraşıp boş vakti kalmayacağını zannetmişti fakat vazifesi kattı. Esneye esneye odasında gevşiyor, uyuyuyordu...”
“...hiçbir iş yapmak, bir hizmet görmek kabil olmayacaktı. Tahsisatın azlığı, arkadaşlarının tembelliği her teşebbüse engeldi. Yüreğinde köpüren gayret, hizmet arzusu yavaş yavaş sönüyor, yatışıyordu. Bu tahammül edilmez bir ömürdü...”(Karay, 2011:42)

Karay, kültürel açıdan iyi bir aileden gelmiş olması dolayısıyla hikâyelerinde cahilliğin, geri kalmışlığın üzerinde fazlaca durmuş ve eleştirmiştir. Memleket Hikâyelerinde Anadolu'dan verdiği kesitler ve değerlendirmelerde bu yaklaşım sürekli olarak hissedilmektedir. Hikâyelerinde memurlara bu denli eleştirel olması bir bakıma devlete olan güvensizliği ve aslında devleti suçlamasıdır. Devletin denetim kontrolü yoktur ve bu müdahalesiz ortamda Anadolu halkı da olduğu yerde saymaktadır Bununla ilgili olarak Mert (2000)'e göre bu durum merkez-çevre ekseninde analiz edilebilir. Zaten dönemin hikâyelerinde İstanbul rejimin merkezi, devlet memurları da rejimin sahipleridir. Onlar taşrada bulunmaları itibarıyla dışta olmanın verdiği konumla halka karşı ilgisiz ve çoğu zaman da vicdansızlık ölçüsünde baskıcıdır. Merkezin, yani rejimin bekçiliğini yapan görevliler dayatmacıdır ve fazlasıyla otoriter olmalarıyla birlikte buldukları yerlerde statükoyu korumaktadırlar. Anadolu'da memur ve bürokratların bu şekildeki durumları dışında toplumun diğer kesimleri de buna bağlı olarak farklı değildir. İtibarlı köy ağaları da zevkine düşkün, geri kafalı ve çıkarıcıdır. Onlar cahil uyanıklığı içinde, devletin başboşluğunu fırsat bilerek devletten faydalanmaya çalışan insanlardır. Karay'ın ‘Koca Öküz’ adlı hikâyesinde Hacı Mustafa Ağa da buna örnektir.

“...hacı olmuş, gözü açık, hileci bir adamdı” “...Mustafa'nın evine tahsildar uğramaz, jandarma sokulmazdı.” (Karay,2011:50)

Mustafa Ağa işinin düşeceği adamlara hediyeler dağıtan, yiyecekler gönderen, onları hep hoş eden uyanık bir adamdır. Dolayısıyla bu noktada geri kalmışlığın ve bozuk işleyen düzenin sorumluluğu devlete atfedilir. Devletin denetim mekanizması yoktur. Karay'ın merkezle arasının bozuk olması bu yaklaşımının da bir yansıması olabilir. Ama bunu sadece merkezle arasının bozukluğuna indirgemek de doğru olmayacaktır. Çünkü Karay, kendi hikâyelerine konu olan memur ve bürokratlarla ilk sürgünlüğü esnasında bizzat tanışmıştır. O, mizahçı tavrı ile muhalifliği bir arada taşıyarak yazılarını kaleme almış ve olabildiğince gerçekleri aktaran gözlemlerini ifade etmiştir. Maupassant² tarzı realist hikâyelerin yazarı olarak tanımlanan Karay'ın hikâyelerinde Anadolu'nun bu bozuk ve geri kalmış ortamı ile birlikte halkın tabana yerleşmiş bir cahilliği de aktarılır. Anadolu halkındaki bu cahillik ve kaderine teslim oluş tavrı 'Ayşe'nin Yazgısı' hikâyesinde de kendisini gösterir. Memleket hikâyelerindeki bu hikâye, genel manada da çaresiz, kaderine razı ve biraz da cahil olan ama çoğunlukla iyi niyetli Anadolu insanını anlatır. Betimleme yönü ağır basan bu hikâyede Ayşe'nin kaderi ve kaderine hâkim olamayışıyla birlikte çaresizliği vurgulanmaktadır. Ayşe ve annesinin yaşadıkları evin, ortamın, karamsarlığın okuyucunun zihninde şekillenmesi için Karay'ın çaba gösterdiği anlaşılmaktadır.

“yıkık duvarları çatısı çökmüş, dökülmüş kafesleri, her taraftan ayrılmış sivaları ile eski bir mezar gibi ölümü düşündüren hali” (Karay, 2011:185)

'Ayşe'nin Yazgısı'nda, Ayşe'nin başına gelen taciz, bir alım yazısı olarak anlamlandırılmış olsa da, hikâyede cahillik, geri kalmışlık, kadınların ezilmişliği ve çaresizliği aktarılarak bu durum eleştirilir. “Yatık Emine” hikâyesinde de de aynı durum söz konusudur. Emine, rejimin memurları tarafından hor görülür, kötü muamele görür. Çaresizdir, zavallı bir şekilde ölüme terk edilir. Geri kalmış Anadolu'da kadın cinsiyeti de hep değersiz görülmekte ve bir nesne gibi muamele görmektedir. Kadının rolünde öncelik cinsel kimliğidir ve kadın, bu cinsel kimliği ön plana alan karşı cinsiyeti karşısında savunmasızdır.

Öte yandan Gurbet Hikâyelerinde de benzer betimlemeler ağır basar. Gurbet Hikâyeleri Karay'ın 1930 –1937 yılları arasında sürgün hayatı yaşadığı Beyrut, Halep ve Hatay'da yazdığı 17 hikâyeden oluşur. Hikâyelerde Karay'ın yaşadığı hatıralardan bahsedilir. Bu hatıralarda gurbet duygusu, vatan hasreti, dil sevgisi ve milliyetçilik duyguları ön plandadır. Gurbet hikâyelerindeki merkez insanları askerlerdir. Onların içinde buldukları ruh halleri memleket hikâyelerindeki kadar vurgulayıcı değildir. Bu hikâyelerde vurgu hep konusunu adından alan tema; gurbettir.

² Maupassant hikâye tekniği düzenli bir olay akışı içinde, serim-düğüm-çözüm bölümleri olan, kurgu bakımından romanı andıran tekniktir. Ayrıca içerik bakımından da beklenmedik bir son, nükte, ironi, abartı, mekân ile insanı kaynaştırma, taşraya ve kentten kenar semtlerindeki insanları ön plâna çıkarma gibi özellikleri bünyesinde barındırır. (Gündüz ,2003'den aktaran Aydemir ve Erkal, 2013: 72)

Gurbet Hikâyeleri kitabındaki tüm hikâyeler içinde en çok üzerinde durulan hikâyelerden biri ‘Eskici’ hikâyesi olmuştur. Yaşlı bir kundura tamircisi ile bir Türk çocuğunun vatanlarından uzak bir gurbet diyarında Türkçe konuşma heyecanları etkileyici bir tarzda anlatılmıştır. Yer Arabistan’dır. Karay, sürgündedir ve ona göre sürgün cehennem olarak ifade edilir. Eskici, Hasan’a sorar:

“*Ne diye düştün bu cehennemın bucağına sen?*”(Karay, 2006:13)

Kendisinin bir kabahat işlediğini ve o nedenle sürgünde (cehennemde) olduğunu söyler. Hikâyenin diğer kahramanı hiç konuşmayan Hasan, eskicinin Türkçe bildiğini görünce Türkçe konuşmaya olan özlemi nedeniyle hiç durmadan konuşur. Burada Türkçe konuşmak vatan sevgisi ve hasreti ile özdeşleştirilmiştir. Aynı hasret ‘Köpek’ adlı hikâyesinde de görülür. Sürgünlük durumu bir köpek çevresinde anlatılmıştır. Hikâye kahramanı Osman ve köpek arasında sürgünlük ilişkisine dayalı bir ilişki vardır. Karay’ın gurbet hasreti had safhadadır çünkü 16 yıl boyunca ülkesinden ve sevdiği İstanbul’undan ayrı kalmıştır. Bundan kendisini sorumlu tutar. Gurbette olduğu için İstanbul, yaşanılacak en güzel memleketlerdir. İşte bu hikâyelerde Anadolu’nun, İstanbul’un hiç eleştirilmediği görülmektedir. Memleket Hikâyelerindeki merkez eleştirisi Gurbet Hikâyelerinde yerini sadece duygu ve hislere bırakmıştır. Gurbet acısı, özlem teması memleket eleştirilerinin önüne geçmiştir. Yazılarında değiştiğini ifade eden satırlara rastlanır:

“*gurbette bir nevi huzuru mutad zevat gibi bir şey olmuştu. Böylesi sürgünde aklımdan geçmezdi, şu var ki aklım –nice acı derslerden ötürü- başıma geldiğinden etliye sütlüye karışmıyor, sadece müşahit(gözlemci) mevkiinde duruyordum* (Karay, 1996:50).

Karay’ın kendi yaşam hikâyesinden hareketle eserlerinde zengin bir coğrafyanın varlığı söz konusudur. Gittiği ve yaşadığı yerleri gözlemleyen Karay’ın edebi bir dille bu gözlemlerini eserlerine aktardığı görülmektedir. Karay’ın geniş coğrafyadaki deneyimleri kendini ‘Nilgün’de de gösterir. Ortadoğu’yu iyi bilen Karay, bu eserinde bol bol bölgeyi tanıtır (1950). Önce ‘Türk Prensesi Nilgün’ü yazmış ve istek üzerine ‘Mapa Melikesi Nilgün’ ve ‘Nilgün’ün sonu’ bölümlerini eklemiştir (Aktaş, 2004:151). Keyifli, sürükleyici ve okunmaya değer bu eserde bir vapur seyahati ile roman başlar. Nilgün ve yazarın farklı şekilde betimlenen ilişkisi üzerinde olaylar birbiri ardına devam eder. Bu ilişki çözümlenemeyen, sarsıntılı, şaşırtıcı ve kahramanın uçlarda hissettiği duygular üzerinde temellenir. Yazar bu duyguyu kendisi de tanımlayamadığı gibi bu duygu okuyucuya da hissettirilir. Bu ilişki sürekli değişen bir coğrafyadadır ve bu mekân değişikliği ilişkiyi daha çekici kılar. Romanda Karay’ın hayata bakış açısı da sezilmektedir. Maceracı, keyfine düşkün, zengin ve yaşamını dilediği gibi yöneten Karay, Nilgün eserinde de adeta kendini anlatır. Nilgün ile yazar sürekli olarak İstanbul’u özlemle anarlar ve burada Karay’ın İstanbul özlemi sezilir. Onlar için İstanbul’un yeri ayrıdır, dünyadaki hiçbir yer onun yerini dolduramaz. Romanın kahramanı İstanbul’a dönmek ister; fakat savaş dönemi olduğundan sürekli olarak Doğu’yu dolaşır. Derin bir özlem içindedir Karay, sürgün yıllarında çektiklerini okura burada da hissettirir.

Öte yandan Karay, Osmanlı'da ve Osmanlı'nın bitişinde de saraya dayanmanın hep bir asalet örneği olarak vurgulanmasını da eleştirir. Osmanlı'nın yıkılışından sonra ister yalan ister gerçek olsun herkes kendini saraya dayandırarak toplumsal konumunu yükseltme yarışına girmişlerdir. Kendini saraya dayandırmak o günlerin modası haline gelmiştir. Bu durumdan yararlanarak çıkar sağlamaya çalışanlar söz konusudur. Karay, Nilgün'de bunu vurgular;

“ah şu gurbet ne hoş şey: Prensler, Prensesler, Paşalar, Padişah kanları, kayınbiraderleri, baş mabeyinciler, başyaverler, kimse asaletsiz ve unvansız değil. Övünüp duruyoruz; birbirimizi güze güzel aldatıyoruz, avunuyoruz. Hepimizin memlekette bırakılmış sarayları, konakları, çiftlikleri, malikaneleri var.” (Karay, 2004)

Osmanlı'nın asilzade beylerden ve belli bir saray kültüründen oluşması, Osmanlı'nın bitişiyle saraydan olduklarını iddia edip varlıklı insanlardan para almaya çalışan bazı uyanıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur ki Karay bu tehlikeden bahseder ve dönemi bu yönüyle de eleştirir.

Karay'ın ilk romanı olan “İstanbul'un bir Yüzü” eserinde ise İstanbul örneğinde eski ve yeni olanın karşılaştırılması ağır basmaktadır. Çalışma İstanbul'un iç yüzü olarak yayınlanmış fakat daha sonraki baskılarda “İstanbul'un bir Yüzü “ olarak değiştirilmiştir. Eserinde (1918) belli bir olay yoktur, Karay'ın yaşadığı dönem anlatılmaktadır. Karay'ın İttihatçılara karşıtlığı burada da hissedilir. Romanda, Karay, Harp Zengini' ifadesiyle İttihat ve Terakkicilerin Birinci Dünya Savaşında zengin ettikleri insanların hayatlarından bahseder. Nitekim savaş yıllarında İttihat ve Terakki'nin milli ekonomi politikası, milli burjuvazi yaratma adına girişimleri neticesinde, fırkaya yakın olanlar savaş döneminde zengin olmuşlardır.

İstanbul'un Bir Yüzü'nde karakterler üzerinden II. Abdülhamit devri ve sonrasındaki değişim anlatılır. Eserde, I. ve II. Meşrutiyet dönemlerinin getirdiği farklılıklar eleştirilir. Bilindiği gibi Karay, İttihat ve Terakki'ye karşıdır. Dolayısıyla meşrutiyet dönemlerinin getirdiği yeniliklerden de hoşlanmaz. Yapılan yenilikleri Batı hayranlığı ve öz değerlerin kaybolması olarak değerlendirir. Romanında 'Kani' adlı kahramanı üzerinden toplumsal değişimi aktarır. İsmet, yani yazar, Kani ile olan Osmanlı saray dönemindeki eski arkadaşlıklarından Harp devri sürecinde değişen Kani'yi karşılaştırır. Kani, birden zengin olmuş, o ve arkadaşları yeni devrin simaları olmuştur artık. Yeni devrin simaları Batı hayranı, sürekli Avrupa'ya seyahatler eden, oralarda geçirdikleri anılarını arkadaş toplantılarında aktaran sonradan görmeler olmuştur.

“...İşte Kani'nin davetlileri bunlardı; içtiler, yediler, coştular, anlatmak istemediğim bin rezaletten sonra sabaha yakın her biri birer tarafa dağıldılar. Ah, eski zaman davetleri, O ne latif şeydi, bazılarını hatırlıyorum da bir daha aynı zevki duyamayacağım için mahzun oluyor, hasretini çekiyorum!”(Karay, t.y:121)

Ona göre, saray dönemindeki ilişkiler, sohbetler, yapılan eğlenceler kısacası yaşam çok daha doğal ve gerçekçidir. Karay, Batılılaşmanın etkisini eleştirirken öz değerlerin varlığını önceler ve değişime karşı da kısmen dirençli olduğu söylenebilir. Burada Karay'ın daha sahici olduğunu hissettiği geçmişe dair özlemi açıktır. Kendi kendine konuşur ve İstanbul'a olan düşkünlüğü her fırsatta dile getirirken eski ve yeni İstanbul ayrımı yapar.

“az sene içinde İstanbul ne kadar başkalaşmış, yaşayışımızda ne koca bir inkılap olmuştu. O büsbütün garip fakat doğrusu- hoş bir alemdi... Türedilik içinde bir kibarlık vardı; böyle hercümerç olmuş bir nesil değildik; sınıf sınıf ayrılmış, hudutlarımızda tecavüzsüz yaşıyorduk”(Karay, t.y:44)“..İstanbul daha ziyade eski devirde şahsiyetli ve hamiyetliydi. Şimdi renksiz ve sefil, dar fakat süslü, alafranga bir apartman odasında oturup...” (Karay, t.y:226)

İstanbul'un eski dönemini ve yeni dönemini karşılaştırmasında eski dönemin de mükemmel olmadığını; ama yeni devir kadar da çığırından çıkmamış olduğunu vurgular:

“Eski devri bu sözlerimle himaye veya müdafaa etmiyorum onda da ne rezaletler gördük, ne maskaralıklar seyrettik. Fakat o bir cinayetti, bu bir katil. O bir sansardı, bu bir sırtlan...Eskiden tüylerimizin ürperdiği olurdu, şimdi diken diken oluyor, eskiden yüreğimiz bulanmaz değildi, şimdi deniz tutmuş gibiyiz, ciğerlerimiz söküldü..” (Karay, t.y:128)

Karay' a göre yeni devrin insanlarında memlekete karşı vefasızlık vardır ve özellikle zenginlerde bu durum daha fazladır. Onlar öz değerlerini daha fazla yitiren daha Batı hayranı kitledir.

İstanbul'un Bir Yüzü'nde Karay'ın anlattıkları epey duygu yoğunluğu taşımaktadır. Artık İstanbul'dan zevk alamadığını İstanbul'u kaybettiğini söyler. Çocukluğunda ve gençliğinin ilk dönemlerindeki İstanbul'un ki -bu özellikle de saray çevresidir- bambaşka güzel olduğunu eski İstanbul'un daha masumane ve insan ilişkilerinin daha doğal olduğunu vurgular. Yeni İstanbul ise daha Batılılaşma heveslisidir ve modern olmaya çalıştıkça doğasını yitirmiştir. Karay'ın İstanbul sevgisi hemen hemen tüm eserlerinde olabildiğince hissedilir.

Karay'ın eski olana dair bu hissi yaklaşımı onun toplumun öz değerlerinin korunmasına olan yaklaşımı ile de paraleldir. Ünaydın ile yaptığı röportajda, Batılılaşma ve Batı etkisindeki Edebiyat-ı Cedide hareketi ile ilgili olarak da şöyle der;

“Edebiyat-ı Cedide ve Tanzimat dönemi için aynı kusur, bizim edebiyatımız olmayışı”(Ünaydın, 2002:166)

Karay'ın İstanbul'unda gelenekler, örfler ve belli değerler vardır ve bunlar yaşatıldığında toplum bozulmayacak, saflığını koruyacaktır. Fakat bu değerler kaybedilmektedir ve ona göre yeni

insan profili ise ne tam olarak yerli, ne de tam olarak Avrupalıdır. Adeta Araf'tadır. İşte değişimi, yozlaşmayı, sosyal çözülmeyi getiren de bu arada kalma, bu öz değerlerden kopma durumudur.

Karay'ın gezip gördüğü yerler olarak ifade ettiği ve mekânları özlemle betimlediği "Bir İçim Su" eseri, Hatay, Antakya ve Lübnan bölgelerinin ve Fırat kıyılarının konu alındığı, bir kısmında ise belli bir coğrafi bölgeye bağlı olmayan denemeler ile birlikte 46 metinden oluşan eseridir. Antakya üzerine yazılan yazılar, yörenin Türk kültürü ile olan ilgisinin anlatıldığı ve o bölgenin Türklere ait olduğu fikrini destekler niteliktedir. Bu yazılar ile Karay'ın o bölge insanları ile kurduğu temaslar Türkiye hükümeti ile arasındaki buzların erimesine yardımcı olmuştur. İçindeki hikayelerde geçmiş ile bugün arasında sıkışan sürgünün, memleketinin geçmişi ile bağlantı kurarak benliğini onarmaya çalıştığı, ancak yaşadığı yerin geçmişini incelemesiyle de tutunacak yeni bir geçmiş arayışı içinde olduğu görülebilir (Karabulut, 2011.83). Eserin Türk mezarı³ adlı hikâyesinde Karay, mezarı ziyaret etmektedir bu ziyaretinde Şah'ı, torunlarını ve zaferlerini etkileyici bir dille betimleyip kendi içinde bulunduğu ruh halini aktarır.

"...Memlekete girmek hakkından kindar politikacıların yedi senedir mahrum ettiği ben şimdi Türkiye'deyim; fakat öyle bir Türkiye.. ki orada siyasetçi ve siyasetçilerin zabıtası yok ..ne ben kimsenin yakasına yapışıyorum ne de kimse bana pençesini atmak istiyor. Türkiye'deyim Küçük ruhlu ürkek yürekli bazı politikacılar ve gazeteciler duysunlar: Türkiye'deyim! ve Caber Kalesi'nin heybetli gölgesine sokularak bu harap mabette rahatça, serbestçe düşünüyorum
"...(Karay,2009:53)

Karay'ın yurda kesin dönüşü ile birlikte bu anılarını ve romanlarını yazmaya devam ettiği fakat muhalif olarak eleştiriden kaçındığı ve sakin bir hayat sürdüğü söylenebilir

3. Sonuç Yerine

Karay (1888-1965), Türk edebiyatında önemli bir yeri olan isimlerden biri olarak sürgün edebiyatı bağlamında yazdığı siyasi yazılar ve muhalif yönü ile dikkat çeken yazarlardan biri olmuştur. Kendisi Ünaydın ile yaptığı röportajda "*ben alaylı muharririm hani bir vakit alaylı zabıtlar vardı ya onun gibi*" ifadesini kullanır (Ünaydın, 2002). Eserleri ve anılarından Karay'ın rahat, özgürlüğüne düşkün karakteri, mizahçı ve muhalif yazarlığı açıkça anlaşılmaktadır.

Karay, realist bir yazar olarak aynı zamanda edebiyat anlayışında öze dönük olmayı, kendi değerlerini yaşatmayı ve korumayı ön plana alan bir tavırla hareket etmiştir. Onun romanlarında daha

³ Süleyman Şah'ın mezarı, Suriye'nin Halep ilinin Eşme köyü sınırları içerisinde bulunan, Türkiye'nin kendi sınırları dışında sahip olduğu ekslav statüsündeki tek toprak parçasıdır. Refik Halid, "Türk Mezarı" başlıklı yazısında önce mezarın tarihini ve hakkındaki efsaneleri ve o senelerde gayet bakımsız olan mezarın vaziyetini anlatır. Süleyman Şah'ın bazı geceler mezarından çıkarak Fırat sahiline indiğini hayâl eder ve Alparslan'ın bu büyük kumandanını Fırat ile konuşturur. Türk Mezarı'nı konu alan ilk, tek ve son edebî yazıyı 1928'de Refik Halid yazmıştır (BKZ: Bardakçı, M, <http://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/930090-turk-mezarini-konu-alan-ilk-tek-ve-son-edebi-yaziyi-1928de-refik-halid-yazmisti>)

çok Anadolu insanının geçmişteki durumunun ve yeni durumunun karşılaştırılması sayesinde dönemin gerçekleri bir tarihsel belge niteliği taşımaktadır. O her zaman gelenekten kopmaktan kaçınan bir yazar olmuştur. Bu bağlamda Karay'ın eserlerini sosyolojik bir perspektif ile değerlendirildiğinde eserlerine yansıyan toplum şöyle özetlenebilir.

Öncelikle Karay'ın eserlerinde belirgin bir bürokrasi eleştirisi söz konusudur. Özellikle de Memleket Hikâyelerinde bu durum olabildiğince yansıtılır. Bu hikâyeler Anadolu'daki iş yapmayan, tembel, devleti temsil eden bürokratlardan bahseder. Karay'a göre onlar devlet tarafından denetlenmez, tüm günlerini uyuşuklukla, eğlenceyle, başıboşlukla geçirirler ve bu durum bulaşıcı olup ülkenin geri kalmışlığının en temel gerekçesidir. Bürokratlara olan bu eleştiri aslında devletin denetimsizliğine karşı olan bir eleştiridir. Ayrıca bu ortam tasavvuru içinde memurlar statükoyu da korumaya çalışmaktadır. Buldukları yerin nüfuzlu ileri gelenlerini koruyan, çıkarları adına insanlara çifte standart uygulamaktadırlar. *Koca Öküz*, *Yatık Emine*, *Şeftali Bahçeleri* hikâyelerinde bu durum çok açıktır. Anadolu'da genellikle saf, eğitimsiz insanlar vardır. Bir kısım insanlar daha hileci, uyanık, çıkarıcı iken ötekiler daha saf ve masumdur. Düzenin işleyişi çıkarıcı gruplar tarafından yürütülmektedir. Köy ağaları da devletin görevlileri tarafından kollanır. Halk ise önemsenmez, onlara devlet otoritesi hissettirilerek korkutulur. Anadolu halkı devlet görevlilerini ve din adamlarını önemser. Kahramanlar sosyal baskı karşısında çözüm arayan değil, kendilerini hayatın akışına bırakan tiplerdir. Dolayısıyla Anadolu halkında devletin görevlilerine olan güven sonsuzdur, sorgulanmazlar.

Toplumsal hareketlilik bağlamında ise Karay'ın hikâyelerinde kahramanlar realisttirler ve hayatın içinden çıkmıştır. İyi, kötü ve vasat insanlar olarak net karakter özellikleri sergilerler. Memurlar, köylüler, hocalar, delikanlılar, genç kızlar, düşmüş kadınlar ve bir çok tip bu hikâyelerde gerçek rollerini alırlar (Yardım, 2002:33). Hikâyelerde Anadolu insanı ve İstanbul'un kenar semtlerindeki insan profili, romanlarında ise daha çok zenginler ve yüksek sosyete anlatılır. Fakat Karay'a göre Türk toplum yapısında serbest bir hareketlilik söz konusudur. Katı bir sosyal sınıf anlayışı yoktur. Zenginlik, özellikle de devrin uyanık insanları tarafından kolay elde edilmektedir. Bunu '*Bu Bizim Hayatımız*' adlı eserinde dile getirir. Türk toplumunun demokratik olduğunu, çömezlerin hoca, müftü, kazasker, şeyhülislam olabildiklerini, er'den mareşal yetişebildiğini, uşak oğlunun okuyup vezirliğe yükseldiğini vurgular (Karay, 1950). Açık bir toplumsal hareketlilik çerçevesinde yükselmek, toplumsal hayatta iyi bir konuma gelebilmek zor değildir. Genellikle alt kesimden üst kesime geçişler gerçekleşmekte, geçiş esnasında hiçbir engel bulunmamaktadır. Romanlarında bu toplumsal hareketlilik ve sınıfsal değişiklikler her dönem olabildiği gibi özellikle savaş döneminde toplumsal hareketliliği sağlayan unsur ise, savaşın ve taraf tutmanın çıkar amaçlı kullanılması olmuştur. Savaş sonrası da gündeme gelen harp zenginleri bu duruma örnek verilebilir. Halk savaş dönemi ile yoksulluk çekerken bu durumu fırsat bilerek kazanç sağlamaya çalışan ve İttihat ve Terakki fırkasına yakın durarak zenginlik elde edenlerden bahseder. Bu sınıfsal hareketlilik ve batılılaşma sevdası vurgusu özellikle de İstanbul'un Bir Yüzü romanında kendini gösterir.

Karay'ın yenilik ve değişimi batılılaşma yönünde kabul etmesi ile birlikte o aynı zamanda geleneğe bağlı bir zihniyet içinde Servet-i Fünun döneminin eleştirisini yapar. Bu dönemin Türk edebiyatının dışına çıkmak olduğunu ve Batı özentisi temelli bir edebiyat anlayışı olmasını eleştirir. Karay'ın Batılılaşma konusundaki tavrı toplumsal hareketlilik anlayışı ile birlikte okunabilir. Dönemin modası haline gelen şey yaşamlarında sınıf atlayabilen kişilerin ilk fırsatta Avrupa'ya gitmeleridir. Hatta bunlar imkânları ölçüsünde tamamen orada yaşamayı da arzu ederek hayatlarını sürdürürler. Batılılaşma sevdası içinde insanların Avrupalı gibi giyinme, İngilizce ve Fransızca öğrenme, batılılar gibi hayat tarzı kurmaya çalışırlar. Hatta Türk kızları Avrupalı erkeklerle evlendirilmekte ve bu hareketlilik ve değişme neticesinde gelenek ve görenekler de yok olmaktadır. Bunların yerini ise Avrupalı gibi hareket etme, onlar gibi düşünme, yeme içme vb. yaşam tarzı yerleşmektedir. Karay'a göre bu durum kültür yozlaşmasıdır.

Kültür yozlaşması ile birlikte harp zenginleri olarak ifade edilen hikaye kahramanları gösterişçi halleri ve Batı hayranlıkları ile kimliklerini kaybetme noktasına gelmişlerdir. Hayat tarzları yapmacıktır, samimiyetten uzak, doğal olmayan bir hava içinde ilişkiler kurarlar. Harp zenginleri otel, lokanta, yalı, konak, apartman ve hep eğlence yerlerindedir. Harp zenginleri ve mirasyediler yanında halk içinde kendi çabalarıyla belli bir konuma gelen bireylerin çocukları ise bu kesime göre göre daha mağrurdurlar. Karay, eski terbiye ve gelenek ile yeni yaşayış tarzını uyumlu bir şekilde yaşayabilenleri de idealize eder.

Gurbet teması bağlamında Karay'ın birçok eserinde kendi yaşam tecrübesi temelli olarak 'gurbet' temasının hâkim olduğu görülmektedir. Karay'ın hikâyeleri onun içinde bulunduğu ruh haline uygun olarak yazılmış olarak bir bakıma onun hatıratı gibidir. Sadece Anadolu'yu anlatmakla kalmayıp hikâyelerini sürgünde iken gezip gördüğü yerlerden, tanıştığı insanlardan esinlenerek yazar. Genellikle de yurtdışında edindiği tecrübelerle dayanan izlenimleri yabancı ülkelerde yaşayan Türkleri anlatmasıyla zenginleştirilmiştir. Bu hikâyelerde doğayı anlatırken ana vurgusu hep güneştir. Hikâyelerinde genellikle güneşin güzelliği ve hüznün birlikte tasvir edilir. Ortadoğu'da bulunduğu anılarını da hikâyeleştirirken hep "sıcak iklimli yerler" olarak bahsettiği görülmektedir. Gurbet teması çerçevesinde hikâyelerindeki duygusallık özellikle İstanbul söz konusu olduğunda farklılaşır. Çünkü onun bulunduğu hiçbir yer İstanbul'a benzemez. O İstanbul ki duru, saf ve kibardır. Her ne kadar Meşrutiyet dönemleri ve savaş yılları ile sosyal yaşam daha yapay bir hal aldıysa da onun gözünde gurbet özlemi İstanbul'da odaklanır. İstanbul ve Türklük sevdası Türkçe konuşma ile özdeşleşir ve gurbet algısının iki temel odağı haline gelir.

Karay'ın eserlerindeki Osmanlı sosyal hayatı incelendiğinde özellikle 1908'den Cumhuriyetin ilanına kadar olan dönemde tüm toplumsal yapının büyük ve hızlı bir değişim yaşamışlığı üzerinde durulduğu görülmektedir. Karay bu değişimi kolay kabullenemez. Özellikle II. Meşrutiyet döneminin idari kadrosunu, aile hayatını ve eğlencelerini eleştirir. Bu dönemde her şey

yapay olmuştur, Batıya benzetilmeye çalışılmaktadır. İttihat ve Terakki kendinden olanların çoğunu Harp zenginine dönüştürmüştür ve Karay'a göre sonradan görme bu harp zenginleri devrin ileri gelenleri olarak anılıp sosyal konum elde etmiştir. Oysaki Meşrutiyet'e kadar olan dönemde saray çevresi çok daha güzeldir. İlişkilerin daha doğal olduğu ortamda Türk kültürüne yakışan hal ve hareketler söz konusudur. Meşrutiyet'ten önce sosyal yaşamda düğünler, kadın topluluklarının buluşmaları, eğlenceler, birliktelikler ölçülü ve en güzel haliyle yaşanmaktadır. Meşrutiyetle birlikte sosyal yaşamdaki hareketlilik yerini durgunluğa bırakmış, bir süre sonra ise -kendisi de nedenini bilmediğini söyler- sosyal yaşam yeniden canlanmıştır. Fakat bu canlanma Osmanlı'nın saf ve doğal halinden farklılaşmıştır. Sosyal yaşam batı değerleri formatında canlanmıştır. Karaer (1998)'in aktarımına göre Osmanlı'nın yaşadığı Meşrutiyet dönemi Karay'ın istediği meşrutiyet değildir. Fakat Osmanlı pratiğinde gücünü kaba kuvvetten alan bu çeşit bir Meşrutiyet sistemden hoşlanmamıştır. Osmanlı'da Meşrutiyet; yasaklamalar, sınırlamalar ve kaos ortamı dönemi olmuştur. Dolayısıyla Meşrutiyet ile Osmanlı sosyal yaşamı batı değerleri yönünde değişmiştir ve Karay için bu durum toplumsal yapı için olumsuzluk getirmiştir. Karay, geleneğe ve eskiye karşı her zaman sadakat hissedilen bir yazar olmuştur.

Karay'ın eserleri, toplumsal cinsiyet bağlamında değerlendirildiğinde eserlerde toplumsal rollerin hikâye ve romanlara göre değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Özellikle hikâyelerinde erkek egemen bir toplumsal yapı söz konusudur. Erkekler güçlü, dayatmacı ve öncelikli bir toplumsal cinsiyet sergilemektedir. Ayrıca hikâyelerde erkekler genellikle cinselliğe düşkün, tembel ve cahildirler. Kadınlar ise yine cahil olmakla birlikte toplumsal yapıda ikinci sınıf bir muamele gören çaresiz, korunmaya muhtaç, erkeklerin kontrolünde ve onlar karşısında savunmasız olan bir toplumsal rol üstlenmişlerdir.

Öte yandan Anadolu hikâyelerinin hepsinde kahramanlar orta sınıfa mensup insanlardır. Romanlarında ise daha çok üst sınıf insanlardan bahsedilir ve kadın ile erkek rolleri de Anadolu'dan farklıdır. Kadın daha özgür ve daha bilinçlidir ki bu durum özellikle Nilgün eserinde olabildiğince fark edilir. Nilgün, fazlasıyla özgür bir Türk prensesi olarak yazara göre bir Avrupalı gibi davranır. Özellikle Meşrutiyet dönemi ile İstanbul kadınlarının çoğu Avrupalı olmaya özenerek gerek giyim kuşamları, gerek hal ve hareketleri noktasında değişime uğramışlar, erkekler de, daha kibar ve düşünceli olarak değişmişlerdir.

Karay, Anadolu'daki sürgünlüğüyle Anadolu'yu daha iyi tanımış ve gözlemlerini aktarmış, yurtdışı sürgünlüğünde ise Doğu'yu tanımış ve eserlerine aktarmıştır. Memleket Hikâyelerinde Anadolu'yu eleştirir; fakat bu eleştiri küçümseme değildir. Karay'ın Anadolu betimlemelerinin o dönem için toplumsal yapıyla tam olarak örtüşmediğini söyleyebilmek mümkün değildir. Onun hikâyelerinde ve romanlarında hiçbir didaktik kaygı yoktur. Ele aldığı toplumsal yapıyı da bir mesele olarak ortaya koymaz, gözlemlerini hikâyeleştirerek ve eleştirisini de okura bırakarak yazdığı hissedilmektedir.

Karay, eserlerinde genellikle buhran geçiren insan tiplerini işlemiştir. Bunun nedeni de söz konusu insan tipinin, toplumsal değişmelere uyum sağlayamamasıdır. Bireyler toplumsal değişme karşısında değer çatışması yaşamaktadır. Nitekim Cumhuriyet dönemi ve yeni kurulan Türkiye

Cumhuriyeti, uygulamaya koyulan inkılaplar o dönemde büyük bir sosyal değişimdir. Bu denli ciddi bir sosyal değişimin yaşandığı dönemde, Karay toplum bireylerinin uyum problemlerini eserlerine realist bir perspektiften aktarmıştır.

Kaynakça

- Aktaş, Ş. (2004). *Refik Halid Karay*, Ankara: Akçağ yayınları
- Ay, İ. (2014). “Realizm Akımının Tesiriyle Kurgulanmış bir Anlatı Örneği: “Şeftali Bahçeleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C: 7 S: 33, Vol:7
- Aydemir, M. ve Erkal, M. (2013). Sanatsal Anlatımla Psikolojik ve Eğitsel Mesajın Sunumu: İlk Cinayet, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol: 8/6 Spring, p. 69-81, Ankara
- Karabulut, D. (2011). Sürgünlük Edebiyatı Bağlamında Refik Halid Karay’ın Yapıtları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Karşılaştırmalı Edebiyat Yüksek Lisans Programı* Dnş: Dr. Süha Oğuzertem, İstanbul
- Karaer, N. (1998). *Tam Bir Muhalif, Refik Halid Karay*, İstanbul: Temel yayınları
- Karay, Refik H. (2006). *Gurbet Hikayeleri*, İstanbul: İnkılap ve Aka kitabevleri
- Karay, Refik H. (2004). *Nilgün*, İstanbul: İnkılap kitabevi
- Karay, Refik H. (2009). *Bir İçim Su*, İstanbul: İnkılap kitabevi
- Karay, Refik H. (2011). *Memleket Hikayeleri*, İstanbul: İnkılap kitabevi
- Karay, Refik H. (t, y). *İstanbul’un Bir Yüzü*, İstanbul: İnkılap ve Aka kitabevleri.
- Karay, Refik H. (1950). *Bu Bizim Hayatımız*, İstanbul: Nebioğlu yayınevi
- Karay, Refik H. (1964). *Minelbab- İlelmihrab*, İstanbul: İnkılap ve Aka kitabevleri
- Karay, Refik H. (1996.) *Bir Ömür Boyunca*, İstanbul: İletişim yayınları
- Mert, N. (2000). Refik Halid’in Muhalifliği, Sürgünlüğü ve Merkez Taşra Açısından Hikayeleri, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:2, Adapazarı: Değişim yayınları
- Ünaydın, Ruşen E. (2002). *Ropörtajlar*, Cilt 1. Haz: Birinci, N ve Sağlam, N, Türk Dil Kurumu Yayınları, s:161-171
- Yardım, Mehmet N. (2002). *Refik Halid Karay, Hayatı, Sanatı, Eserlerinden Seçmeler*, Hikmet Neşriyat, İstanbul.
- Yümlü, M. (2010). Yüzellilikler Meselesi, Mesud Fani ve Risalesi Üzerine Bir İnceleme, *History Studies*, Vol:2/3,333-349